

NIEWOLNIK (395) *sb m*

e oraz o jasne.

sg *N* niewolnik (64). ◇ *G* niewolnika (22). ◇ *D* niewolnikowi (6). ◇ *A* niewolnika (31). ◇ *I* niewolnikiem (64); -em (4), -(e)m (60). ◇ *V* niewolniku (3). ◇ *pl N* niewolnicy (61) [*w tymi* -i (3)]. ◇ *G* niewolników (37); -ów (5), -(o)w (32). ◇ *D* niewolnikom (12); -óm (2) *Mącz*, *OrzJan*, -om (1) *OrzQuin*, -(o)m (9). ◇ *A* niewolniki (48), niewolników (3); -i : -ów *BielKron* (6:1), *OrzQuin* (3:1), *SkarKaz* (1:1); ~ -ów (1), -(o)w (2). ◇ *I* niewolniki (27), niewolnikami (13); -i *KromRozm II*, *BibRadz* (5), *Mącz*, *GórnDworz* (3), *RejPos*, *HistLan*, *RejZwierc*, *RejPosWstaw*, *BudBib* (7), *BudNT* (2), *SkarŻyw*, *OrzJan*; -ami *ModrzNT*, *GliczKsiąż* (2), *GórnRozm*, *Phil*, *PowodPr*, *SkarKaz*, *SkarKazSej* (2); -i : -ami *ModrzBaz* (1:1), *WujNT* (1:3). ◇ *L* niewolnikach (2) *KromRozm II*, *OrzQuin*, niewolnikoch (1) *ModrzBaz*; ~ -ach (1) *OrzQuin*, -äch (1) *KromRozm II*. ◇ *du A* (*cum nm*) niewolniku (1) *GliczKsiąż* M3v.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI* (jeden z niżej notowanych przykładów) – *XVIII w.*

1. Człowiek będący czyjąś własnością, pozbawiony praw osobistych, zależny całkowicie od swego pana, zmuszany do rozmaitych usług na jego rzecz; sługa, poddany; *servus BartBydż*, *Mącz*, *PolAnt*, *Calep*, *Vulg*, *Cn*; *mancipium Mącz*, *Modrz*, *Calep*, *Vulg*, *Cn*; *ergastulus Mącz*, *Cn*; *minister Modrz*; *servulus Cn* (318) : *BierEz* A3v; *Servus empticius*, *nyevolnyk*, *dicitur qui pretio emitur*, etc., *famulus*, *ex propria familia suorum ortus*, *sluga BartBydż* 142b, 199b; tych Zawiedzionych niewolników niemogliście ście *thv dopithacz a thak miedzi thą zawiedzioną czeladzią nyeyedno fą spolfky alie są miedzi nymy thatharowie Rvsz* Ormianie zidowie y kylo poddanich zabrano y około Braflawya wniewolyą pobrano *LibLeg* 10/56; *BielŻyw* 57; Taka lekkończ od lothrzyka Od nędznego niewolnika Czo gi pan nie dawno kupił *RejJóz* F8, C4, F2; *SeklKat* L4v; Philemonowi [św. Paweł] o nyevolniká zbygłego Onefimá telko piśse/ áby mu wyłtemp y myerżyączkę odpuścił. *KromRozm II* e3v, 13v; wyęc będzieysz myał dwu nyevolniku/ y thego lyna zá ktego mi zápláciłz/ y drugiego ktego kupiłz. *GliczKsiąż* M3v, M3v, M4 [5 r.], M5; *GroicPorz* b3v; Bo ow co domá fiedzi niewolnik nápoły *RejWiz* 73; Więc ieden będzie pánem á drugi nędznikiem/ Ieden buya po fwiátu drugi nyevolnikiem *RejWiz* 128, 140v; [Nikanor] wnet do pomorskich miał posłał/ zwoływáiąc Kupce ná kupowanie Zydow/ obiecuiąc im że dziewięćdziesiąt niewolników miał dác zá grzywnę *Leop* 2.*Mach* 8/11, *Ez* 27/13; Zgromadź rozproszenie náłze/ á wyfwbodź ty ktorzy fą niewolniki miedzy pogány *BibRadz* 2.*Mach* 1/27, *Lev* 26/13, *Neh* 9/36 [2 r.], II 22a *marg*; Ty y inne niewolniki ták obraca Cefarz/ ftárže takież grube álbo máłogodne do roley obráca/ młode dawáiąc wczyc według vrody lat álbo godności/ niektore rzemiełom/ niektore ćwiczą rzeczám rycerskim *BielKron* 261 v; Ktory Krol wdzięcznie od nich przyiął dáry y zálię oddał/ ich towary kupił/ dał zá nie niewolniki y część Złotá. *BielKron* 451v, 106v, 261 v, 450v; Nexus ob aes alienum, Dla długów stał fie niewolnikiem. *Mącz* 244a; Asserere in servitutum, Zá niewolniká wziąć. Niewolnikiem wiecznym fwym vczinić. *Mącz* 387c, 62d, 86a [2 r.], 107d [2 r.], 110a, 191b (18); Práwem przyrodzónym niewolnik Páná fwego nienawidzi: á gdzie nienawisc wrodzona iest/ tám wiary niemáłz *OrzQuin* Qv, P4; *GórnDworz* Z5 [2 r.], Gg3; *BialKat* 128v; *BielSat* G3; Iż niemamci żadnych vpominkow moy miły mistrzu tobie godnych czoćbych dác miał/ ále co mam toć dawam sam siebie zá niewolnika/ á iuz czyń zemną co raczyłz. *RejZwierc*

97; Y wziął Abráhám Ifzmáhelá fyna fwego y wżytkie w do^{mv} vrodzone (niewolniki) y kázde⁸⁰ zá pieniądze kupionego *BudBib Gen 17/23, Gen 17/27, Ex 20/2, Deut 8/14, 2.Reg 9/2, 10 (12); BudNT Matth 13/28, 18/26, 27, 28, 24/49, 1.Cor 7/21; PaprPan Gg3v*; A kmiecie co infzego fą/ iedno wieczni niewolnicy [*ministri perpetui*]/ z dziećmi y z czeládzią fwą? *ModrzBaz 124*; A záprawdę nietylko że wielkie á wftáwiczne z nich [*z kmieci*] póżytki idą/ ále też málo ie nie zá niewolniki abo zá *bestie [manicipiorum aut bestiarum]* máią. *ModrzBaz 122v, 7v, 48v [3 r.], 89 [2 r.], 119, 132v*; Niewolniki wżytki vczyń wolne *SkarŻyw 225, 98, 112, 353, 478; ReszList 146; KochPieś 43*; iż zá długiem czáfem z Krolow bywaią niewolnicy/ á z niewolnikow Krolowie. *GórnRozm I, F, I*; Mancipium – Niewolnik, poimaniecz. *Calep 633b*; Servus – Sługa, niewolnik. *Calep 974a, 422a; Phil P4*; Niewolnikiemeś/ ták czyń iáko oni/ Głowá twa/ pánu/ niechay fie pokłóni. *GórnTroas 49, 36*; kiedy iuż wżytkie w łykach mieć będzie/ y koždého z nas zołobná niewolniki poczyni. *OrzJan 11, 44 [2 r.]; WujNT Apoc 18/13*; Bo Pogáni niewolnikow ábo krwią fwoią ná woynie nábywáią/ ábo ich kupią. *PowodPr 68, 61 [2 r.]; SkarKaz 44b; CzahTr Iv*; y to wiém/ zem ia niewolnikiem/ A páńfkim oto kupnym ieftem fłużebnikiem. *GosłCast 59*; Wzgárdzonam/ porzuconam/ á od domowniká/ Iefcze od fługi mégo/ y to niewolniká. *GosłCast 61, 25, 50*; Więc też y niewolniki cudze/ v Poháńcow Przedáie zdraycá miáfto fwoich włafnych bráńcow. *KlonWor 26, 42*.

niewolnik czyj [w tymi pron poss (30), G sb i pron (15), ai poss (5)] (50): Y hnet począł bić iednego/ Niewolniká páná fwego. *BierEz A3v*; ale ktory zwas ma kortzak ten będzie moim niewolnikiem *HistJóz D3, D3, D3v; RejJóz D4v; SeklKat G, Gv; KromRozm II k4v*; Iefli kto mieczá wífed/ wiedziono ij do Bábilonu/ był niewolnikiem Krolewfkym y fynow iego *Leop 2.Par 36/20; BielKron 17v, 65v; Mqcz 241c; OrzQuin T4, Y4; BialKat 63v; HistLan E3v*; A (był) tám fnámi młodzienciec (niektory) Ebreyczyk niewolnik Hetmáná nadwornego *BudBib Gen 41/12, Gen 21/25, 32/16 [2 r.], 44/7, 9, 10 (20)*; [*Piotr*] wyiął miecz fwoy/ á bijąc niewolniká árcyoffiárnikowego/ wciął mu vcho. *BudNT Matth 26/51, Matth 13/27, 18/24, Luc 15/22, Act 2/18; ModrzBaz 7v; SkarJedn 363; SkarŻyw 284; Phil C; OrzJan 21; WujNT 2.Petr 2/19*; Niewolnicy náfzy opánowáli nas [*Servi dominati sunt nostri Vulg Thren 5/8* Niewolnicy pánowáli nád námi *WujBib*]: á niebył nikt/ ktoby nas okupił z rąk ich. *PowodPr 10; SkarKaz 489a*; Przedáleś drogą wolność zá fzklenicę winá: Zoftáleś niewolnikiem frogiego Turczyná. *KlonWor 27*.

W połączeniach szeregowych (13): tak nanałze dziatki nalezi to przykazanie Boze na fługi niewolniki poddane/ iako y nanas *SeklKat Gv, Gv; GliczKsiąż N8*; tedy y okrutnemu Tyránowi był poddanym będąc poimáńcem/ więźniem/ y niewolnikiem: á przedfie iż był Philozoffem więcźlfym y zacnieyffym był/ niż ten co go kupił. *Leop B2; BielKron 260*; Nie będziefz požądác żony bliźniego twego/ áni niewolniká iego/ ani niewolnice iego/ áni byká iego/ áni oslá iego/ ani wżzego co bliźniego twego. *BudBib Ex 20/17, Gen 32/5, Ex 20/10, Deut 12/12, 18, 16/14, 2.Reg 9/10; LatHar 189*.

W przeciwstawieniach: »niewolnik ... wolny (człowiek a. służa) (25), pan (4), syn (3), brat (2), hardy, obywatel« (36): Bogátfzyc iefth wolny nędznik/ Niźli bogáty niewolnik *BierEz R2; GliczKsiąż M4v [4 r.]; GroicPorz dd; RejZwierz 12v*; á ieflic fie przeda zá pieniądze twoy brát/ nie rob nim iáko niewolnikiem/ ále iáko naiemnikiem *BielKron 36*; Perfowie fą wolni á kłániáią mi fie/ á ten będąc

niewolnikiem niechce. *BielKron* 114v, 108, 248v; *E servo libertus*, *Z niewolniká wolen*. *Mącz* 98c, 191a; *OrzQuin* P, P3v, P4, T4; *RejAp* 162v; *GórnDworz* Q7, Hh2v; *HistLan* E3v; *RejZwierc* 13; a to łtawfzy łie podłym człowiekiem: ábo z Páná niewolnikiem: tedy iuż w onym podłym/ łtanie chociafz rzeczy dobre/ iednák iuż nie mogá takie być/ iákie były w onym pierwłzym/ zacnym/ wolnym/ y łpániáłym. *CzechRozm* 56; Tu też będfie o włdzy Oycowłkiey/ y Pánłkiey: ktorá máiá/ Oćiec nád fynem/ á Pan nád niewolnikiem/ y nád kmiećiem/ y nád káždym człowiekiem pod iego mocá będfącym *ModrzBaz* 76, 35, 72v, 118v; Bóg pánem śwíátá/ y łam włzytkim włada/ Hárdęgo z mieyfcá wyłokiego zbada: A niewolnika połádfi w koronie Ná złotym thronie. *KochPs* 111; *SkarŻyw* 180; *CzechEp* 335; kto dułze łwey vżywáć nie vmie/ [...] tedy lepiej/ żeby był niewolnikiem niłz wolnem człowiekiem. *GórnRozm* B; *OrzJan* 7; *WujNT* 338, 1. *Cor* 7/21, 22; *SkarKaz* 516b.

W porównaniach (16): *GliczKsiąż* N8; *RejWiz* 114v; *Leop* 3. *Mach* 7/4; *BielKron* 36, 52; Mieli v łtárych łudzi vbiory łwé włáfné/ iáko y dżiś niewolnicy/ w ktorých łromotá byłá chodźić/ y icłt wolnym łudziom. *OrzQuin* P3v; *BielSat* D4v; Iáko niewolnik prágnie ćieniá/ á iáko naiemnik czeka (zapłáty zá) pracę łwoię. Ták y mnie w dziedzictwo przyłzly miefiące proźne á nocy pracowite zgotowáły mi. *BudBib* *Iob* 7/2; Krolowie iáko dzieći płákáć będfą/ a poźoná ie/ iáko niewolniki. *SkarŻyw* 121, 338; *CzechEp* 200; *BielRozm* 31; Przetoż práwo ktore ták wynáyduie/ niezboźne iefł/ y z pogánłftwá pozofłále. Bo *Cmetonem* ábo Kmiećiá vczyniło gorzey niłz niewolnikie^m. *PowodPr* 68; *SkarKaz* 84a, 161a, 351b.

W charakterystycznych połączeniach: niewolnik nędzny (2), sprosny, uciśniony, zbiegły; bić niewolnika (2).

Zwroty: »(być) [u kogo] niewolnikiem« (3): Y rzekł/ [...] ten będfie v mnie niewolnikiem [*ipse erit mihi servus*] záś wy idźcie wpokoju do oycá wáłzgo. *BudBib* *Gen* 44/17; *SkarKaz* 313b [2 r.].

»niewolnika kupowác (a, kupić); niewolnik (nowo a. za pieniádze) kupiony; za niewolnika kupiony« [*szyk zmienny*] (7;4;1): Gdy to Celnicy łyłzeli/ Támo ná targ brzybieźeli [ł]: Iźby im ten Cłó zápláćił/ Ktoby niewolniká kupił. *BierEz* B3, A4; kupił bych práwi nyewolniká zá tho cobych tobye zá náukę od łyná dáć myáł. *GliczKsiąż* M5, M3v, M4; Mángowie kupcy idą w towarzysłtwie z Turki/ máiąc długie łáncuchy/ ktorzy v Turkow kupuią niewolniki/ náwiążá ich ná ieden łáncuch pięćdziefiáť álbo łześćdziefiáť *BielKron* 261v, 449v; Mancipium, Włáfny cziey [ł] niewolnik zá pieniádze kupiony/ álbo ná woynie dołtány. *Mącz* 206a; novitia mancipia, Nowo kupieni niewolnicy. *Mącz* 251d; Sanxerunt ne quis emeret mancipuim, Státut vczynili áby żaden nie śmiał niewolniká kupowác. *Mącz* 366d; Y wołáł łprawce domu łwe^{go} ktory był v niego za niewolniká kupiony/ ná imię Zoilus. *SkarŻyw* 98; *SkarKaz* 351b.

»nabyć niewolnika« (1): iź zá to práwi nábył bym nyewolniká. *GliczKsiąż* M3v.

»niewolniki przedawác; przedany niewolnik« (2;1): Venalitium, Mieyłce á targ ná ktorým niewolniki przedáýą. *Mącz* 479d, 106a; A to nie powoli áni z chęći táb Iozeph/ ále iáko przedány niewolnik w domu onym miełzkał. *SkarKaz* 579a.

Wyrażenia: »niewolnik jęty« (1): Włtęmpuyác wzgorę nyewolniki yęte prowadźił [*captivam duxit captivitate* *Vulg Eph* 4/8; wiodł więźnienie poimáne *WujNT*]: łudziom dáry dał *KromRozm* III M5.

»kupcy niewolnikow« (1): Negatiores mancipiorum, Kupcy niewolników. *Mącz* 245a.

»koronny niewolnik« (1): Dawrzy [złodziejowi] pętká ná nogi mocno przyfzychtować/ A Orłá mu ná czele pięknie zácechować. Iz ielliby fład vciekł by go wżędy znano/ A iáko Koronnego niewolniká brano. *RejZwierc* 248.

»niewolnik murzyn« (1): Arábowie tám ieżdzą kupować niewolnikow Murzynow/ ktorých weźmie zá Wielbłádá dziefięc. *BielKron* 449v.

»targowisko niewolnikow« (1): Catasta, Mieyfce ná którym niewolne ludzie przedawano/ tãrgowisko niewolników *Mqcz* 41a.

»wykupienie, wykupno niewolnikow« (1:1): *GroicPorz* h3v; Wrociwłzy fię ná Bifikupstwo/ dochody kościelne ná czterzy części rozdzielil: iednę ná Kápłany y Kleryki fwe: drugá ná vbogie: trzeciá ná poprãwę kościołow y wykupno niewolnikow: czwartã/ ná fwoie wyżywienie. *SkarŻyw* 353.

Szeregi: »braniec a niewolnik« (1): śmiałość á niewftydliwośc twoiá/ iz áhy będąc bráńcem á niewolnikiem náłzym/ śmiałes fie krolem vczynić Rzymłkim. *BielKron* 103v.

»chłop i niewolnik« [szyk 2:1] (3): *GliczKsiąż* Mv; A nie tylko stąd nam Tyránnem tym Bóg grozi/ ále y Mołkwę/ chłopcy y niewolniki przed tym náłze/ ná nas pobudził/ fercá im przeciw nam dodał *OrzQuin* Y4; Coż to tedy zá rozum/ chłopá y owfzem niewolniká władzác ná Páná? *PowodPr* 61. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»niewolnik, (albo) jęciec« (2): Ergastulum, Ciemnicá álbó wiezá/ w którã niewolniki álbó yętcé fadzáyã. *Mqcz* 107d; Ergastulus, Niewolnik/ Yęciec. *Mqcz* 107d.

»kmieć i niewolnik« = *tum servus tum colonus* *Modrz* [szyk 1:1] (2): *ModrzBaz* 76; [Panie] podley niżli naliżłzy kmieć y niewolnik/ vrodzićies fię raczył. *SkarKaz* 161a.

»niewolnik i niewolnica« = *servus et aneilla* *PolAnt* (4): Zdobyłem fie ná niewolniki y ná niewolnice/ miałem też czeladz domowã (*marg*) wł. fyny domowe. (–) *BudBib Eccle* 2/7, *Iob* 31/13, *Ioel* 2/29; Ano y ná niewolniki moie/ y ná niewolnice moie we dni one wyleię z duchá moiego y prorokowác będą. *BudNT Act* 2/18. [Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.]

»ołodownik a niewolnik« (1): Bo iz bráli [Żydzi] nád okrutniki fwemi zwycięstwo/ fłufzna rzecz/ áby ie byli złupili iuz nie iáko Pány/ ále iáko ołodowniki á niewolniki fwé. *BiałKat* 63v.

»pan a (ani) niewolnik« = *dominus et servus* *Modrz* (2): iz między Króleftwem á Księftwem/ to ieft/ między Pánem á Niewolnikiem/ cáley wiary żadną miarã być nie może *OrzQuin* Qv; *ModrzBaz* 91. [Ponadto w przeciwstawieniach 4 r.]

»prawi rodzicy i niewolnicy« (2): A lyudzie wyaznie zobudwu stron mamy zasye wrocnicz y wipufczycz. Iedno, ktorzi badã prawy rodziczi I nyewolniczi iako Ciganany [!] y Tatarowie ziemye moldawskiej, takowi, lyudzie nyemayã bicz przymowany nygdzicz [!] do ziem náfchich. *LibLeg* 6/78v [idem] 159v.

»sługa, (a(l)bo, a, i, to jest) niewolnik« [szyk 9:2] (11): *MurzHist* F; *MurzNT* 96; Lákonowye chcãc dzyatki fwoye od piyanftwã odftrałfyc/ á ono im omyerzyęnić/ flugi á nyewolniki vpile y włokáne zwykli byli im przywodzić przed oczy *GliczKsiąż* D8, M3v; Plagiarius [...] Ten zwłãfzczã który kómu poddáne á włafne flugi/ to yeft niewolniki vwodzi / Záchowawa y Záprzedawa *Mqcz* 302c; Chcesz práwi ábyć fie niewolnik/ ábo flugá nie fłáził/ niechay záwdy ma co czynić. *GórnDworz* Hh3, Z5;

CzechRozm 86; *CzechEp* 335; iż káždego pięćdzieftnego roku/ swoim łługom álbo niewolnikom wolność dawáli *ReszList* 146; *SkarKaz* 313b. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 2 r.]

»niewolnik albo więzien« [szyk 1:1] (2): Item czo fią thicze nyevolnykow albo vyalznyow czy mayą bicz wydawany, A nygdzyey nyezahamovany vedlie stharego zapyłfv y myerv. *LibLeg* 6/117; Venalitus[...] Też Przekupny/ który więznie álbo niewolniki przedáye. *Mącz* 106a. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.]

»własny a niewolnik« (1): Nexu obligare, Tym obyczáyem zápiřác/ áby przepádál być włafnym/ á niewolnikiem tego v którego pożyczza yelli ná czás nie záplácý. *Mącz* 244b.

»niewolnik i (ani, bądź) wolny« = *servus et liber Vulg* [szyk 5:2] (7): *KrowObr* 139v; Nie ieft Zyd áni Graeczyn: nie ieft niewolnik/ áni wolny: nie ieft mężczyzná/ áni niewiáftá. Abowiem wřzyšcy wy iedno iešteście w Chriftušie Iefušie. *WujNT Gal* 3/28, *1.Cor* 12/13, *Col* 3/11, *Apoc* 6/15, 13/16, 19/18. [*Ponadto w przeciwstawie* 25 r.]

W przen (15) : poirzy na Iefufa miłe⁸⁰/ [...] onci zacię krewkoć i ciało człowieczeńfkié s czyřtyi panny przyiał/ on křztałt słuęi a niewolnika na się przyoblekł *MurzHist* F; *MurzNT* 96; Bo řnadř yefliby wyęřłfley á moźnyeyřłfley łoby nabył/ nye thák żonyby dořtał yáko do nyeyby fie wnyewolniká obroćił. *GliczKsiąę* P5; *RejWiz* 13v *marg*, Cc4; o iákoš ieřt zápamiętały ktory chcefz Bogá závády niewolniká vczynić. *SarnUzn* F5; *CzechRozm* 56, 57; Zaden nieieřt więřłzym niewolnikiem/ iáko ten kto nieporządny pánom słuęý/ chocia bogáctwem y zacnošciá ieřt zacny. *ModrzBaz* 71v; *Phil* C; Człowiek rozumny/ *honestum* ábo cnotę/ má zá Páná ktoremu podlega. Zásię *uitium* ábo nieprzyřtoynořć/ má zá niewolniká/ ktoremu rořkázuię. *PowodPr* 61; Naprzod wiemy iż gniew ieřt w nas/ iáko inne namiętnořci bydlęce z beřtyámi řpolne/ iáko łługá y niewolnik v rozumu *SkarKaz* 313b, 313b *marg*, 489a; *KlonWor* 15.

Przen: *Stworzenie zależne od człowieka* (3) : Gdy Iádam Oćiec nářz P. Bogá nie pořłuchał ćiało ie⁸⁰ y niewolnik ie⁸⁰ hárdę mu być poczęło: y beřtyę niewolřtwo ie⁸⁰/ y poddáni/ řłuchác go niechćieli. *SkarJedn* 363; A iřz dla ludzi řtworzył bydlę y zwierzętá: řkarawřzy Páná/ znim řkarał czeladz y niewolniki ięgo (*marg*) Dla człowieká bydlę y zwierz wřzyćiek y ptářtwo Pan Bog potopił. (–) *SkarŻyw* 270, 262.

a. *Forma grzecznościowa: słuęa unięony; servus PolAnt* [*w tym: czyj* (15); *ai pass* (14), *G sb* (1)] (16) : Ták rzeczeńie pánu moięmu Ezawowi: ták mowi niewolnik twoy Iáákob *BudBib Gen* 32/4; Tędy rzeczeńie: niewolniká twęgo Iáákobá/ dar ieřt pořłány pánu memu Ezawowi *BudBib Gen* 32/18; Pan moy řpytał niewolników řwych rzękąc ieřli v was ieřzczeńie oćiec álbo brat Y rzękliřmy do páná me⁸⁰: ieřt v nas oćiec řtáry y dziećię řtárošci (ięgo) máłe *BudBib Gen* 44/19, *Gen* 32/20, 44/9, 16, 18 [2 r.], *Ios* 9/8 (14); Y wřpaniáłořć vmyřłfu cnych Heroow onych. Ktore mnie niewolnikiem twoięy Wielmoźnořci/ Vczyniły/ y wirřz moy wzbudziły z gnuřnořci. *StryjWjaz* A2.

Szereg: »niewolnik i poddany« (1): Iam twoy niewolnik y poddány *SkarKazSej* 693b.

b. *Człowiek całkowicie oddany Bogu; servus PolAnt* [*w tym: czyj* (12): *pron poss* (6), *ai poss* (5), *G pron* (1)] (14) : Othom ia niewolnik twoy moy miły Pánie/ niechayże fie dzyęie zemną wřzyřtká wola/ zwirzchnořć/ y opieká twoiá řwięta nádęmná. *RejPos* 273, 39; Iřz ia ieřtem niewolnik twoy/ y řyn słuęebnice thwoięy/ człowiek mdły y krotkie⁸⁰ żywotá *BudBib Sap* 9/5; Pomoź mi/ pánie/ řłudze

fwému/ Niewolnikowi pomoż twemu. *KochPs* 130; bądź miłościwym Bogiem náfzym/ á my będziem ludkami twemi y niewolnikami powolnemi: fluząc tobie y ciebie lámego chwaląc. *SkarKaz* 455a.

W przeciwstawieniu: »niewolnik ... wyswobodzony« (1): Bo kto w pánu wezwań niewolnikie^m/ wyfwobodzonym páńskim iest [Nam in Domino vocatus servus, libertus Domini est]. *BudNT* 1.Cor 7/22.

W połączeniu szeregowym (1): Dayże fie nam też wżytko dzyało wedle flowá twoiego/ ták iáko tá pánná powiedác raczy/ iáko flugom/ nędznikom/ á niewolnikom twoim/ áby w nas wiecznie fie fwiećilo á okázowálo fwięthe imię twoie. *RejPos* 273.

Wyrażenie: »niewolnik Chrystusow(y), Boży« = *servus Christi Pol Ant, Vulg; servus Dei Pol Ant* (4:1): Tákież też kto fwobodnjm [!] wezwan/ niewolnik iest Chriftułow. *BudNT* 1.Cor 7/22, *Petr* 2/16; *SkarŻyw* 593; *WujNT* 1.Cor 7/22; bądźmyż niewolnicy Chryftułowi/ y wrzędóm á pośláncom iego: fluząc mu w światobliwości *SkarKazSej* 698a.

Szeregi: »niewolnik i poddany« (1): Przetoż wżytko mu [Jezusowi] pośluzéńftwo oddáiem / dułze/ ciálá/ máiętności y kroleńtwá náfze: przyznawáiąc iż to iego wżytko iest/ z iego to ręku mamy. prósim áby nas przyjął zá niewolniki y poddáne swoie. *SkarKaz* 519b.

»sługa abo niewolnik« (1): Słudzy ábo niewolnicy iestelmy nieużyteczni [*servi inutiles sumus PolAnt Luc* 17/10]: bo to cófmy powinni byli czynić vczynilifmy. *CzechRozm* 212v. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

2. Człowiek żyjący w państwie o rządach despotycznych, pozbawiony praw i swobód obywatelskich (11) : wiechie wi ifz valáka ziemya nyeczvdza yełth. alye bogatego Czełarza náflego yego m. ziemya yełth. a Piotr woyewoda. yako ynłfy panowye. odnyego poftavieny wtey ziemy yeden nyewolnyk yełth. *MetrKor* 46/118; Ilko ty widziłz z Księńtwá ludzi/ tylko widziłz niewolników (*marg*) Księńtwo niewola. (-) *OrzQuin* Q4v; który to niewolnik ma tę w łobie wrodzóną opinią/ Iż Pánu iego wolno z nim czynić co Pan iedno żywnie chce *OrzQuin* S, P4v, Q4v [2 r.].

niewolnik czyj (2): że ten młody Pan/ ták iáko iest ná Hetmáńftwo przeciwko Mołkwie od Królá Páná náfżego Miłościwego wezwány/ odnowi nam Polakóm ná tym Tyráńnie/ y ná niewolnikach iego Tryumfy fwoié Oycowłkie *OrzQuin* R2; Próźné ftáránia y myśli twoie o Królu/ iefłize końcá infżego mieć nie będe ieno ten/ áby plugáwi Bálzowie/ y oni niewolnicy narodu Ottomáńfkiego kościoły łupili/ ołtarze wálili/ groby przodków náfzych wywrócáli *OrzJan* 97.

W przeciwstawieniu: »niewolnik ... wolny« (1): w fpółeczność fwą cię biore/ z niewolniká wolnym wolnością fwą cię czynię *OrzQuin* Q4.

Zwrot: »być niewolnikiem [komu]« (1): á iáko w Litwie przyrodzóny Pan iest poddánym fwym/ tákże téz tám każdy poddány przyrodzónym iest niewolnikiem Pánu fwemu *OrzQuin* S.

Szereg: »niewolnik a dannik« (1): yłzby [...] thim nyevolnykom a dannikom ktorzy tam fą. złołczy czynycz nyedalj. *MetrKor* 46/118.

3. Człowiek zależny od kogoś lub czegoś, poddany, posłuszny komuś lub czemuś; *servus PolAnt, Modrz, Vulg* (62) : Są ciem prawi niewolnicy Wielmożni krolowie wszytcy, Poddani silnym gomonom, Niebezpieczeństwu i strachom, i ktorym się mniemają panować Więcej się ich muszą lękać. *BierRozm* 15; *KrowObr* 33; Bowiem miłe łákomftwo ma ták mocne pęto/ Iż musi być w niewoli

dla niego y w święto. Bo kto łobie mył zwiąże to niewolnik práwy/ Gdyż po fwey woli nie ma nigdy żadney łprawy. *RejWiz* 88; *RejZwierz* bb, 128; Ci tedy tákowi ludzie [ktorzy ciała swemu wczas wszytek czynią] s przyrodzenia łą niewolniki/ y pożyteczniey to im iełt w iármie chodzić/ niż łámym rofkázowác. *GórnDworz* Gg3v; Vrządnic káždy niewolnik *RejZwierc* Bbb 2v, 13, 38v, 232a, Bbb3a; á kto zá fię przelozonem iełt połufzny/ má we czći Senátory/ z tego fię śmieiećie/ y macie go zá dobrowolnego niewolniká. *GórnRozm* D4, A3, I.

niewolnik czyj [w tymi G sb i pron (23), ai poss (12), pron poss (5)] (40): Wyzwoleni od grzechu/ łtálifcye łye nyewolniki łprawyedliwości [Liberati autem a peccato, servi facti estis iustitiae Vulg Rom 6/18]. *KromRozm II* m2; Niewolniki łwe ma łákomłtwo. *RejWiz* 88 marg, Cc7v; *BielKron* 124a; oto biegamy zá łwiátem á zá niewolniki iego *RejPos* 316v; Ale to nic kiloby nas woity zwano/ á izby rzeczono iz tbo miłostíwy pań idzie/ ánoby mu włáfniey możono rzecz/ iz to miłostíwy niewolnik idzie łwiátá tego. *RejZwierc* 66v; *WujJud* 244v; Cenáście kupieni niebywayćie niewolniki człowieczemi *BudNT* 1.Cor 7/23; *CzechRozm* 119, 250v; *SkarŻyw* 92, 412; *OrzJan* 46; vchoway mię tey toniey Pánie: nie dopufzczay ábym ciáłá mego był niewolnikiem/ Pánie. *LatHar* 612, 624; Abowiem będąc wolnym od włzytkich/ vczyniłem fię niewolnikiem włzytkich/ ábych tym więcey ludzi pozyłkał. *WujNT* 1.Cor 9/19, s. 83 marg, *Rom* 6 arg, 1.Cor 7/23; *PowodPr* 61; Są brzuchowi niewolnicy/ A kufłowi łłuzebnicy. *GołCast* 53. Cf *Wyrażenia*,

W porównaniu (1): GDyżci Zdrowie cíelełne w mierze zależy/ mamy wiedźieć/ izći miárá ma być w rozgodzeniu łfelći rzeczy przyrodzonych [...] W czym ma dobra opátrznóść być/ áby ie powolne człowiek miał/ á owłzeyki/ iáko niewolniki poddał rozumowi. *SienLek* 2.

W charakterystycznych połączeniach: niewolnik dobrowolny (2), prawy (2), zły (2).

Zwroty:»być (a. zostać) niewolnikiem [u kogo, u czego]« [szyk zmienny] (7): Bo ten co s łtráchu á poniewoli mułi dobrym być/ iuz iełt niewolnikiem (marg) Zli niewolnicy. (–) v żywohá łwego. *RejZwierc* 13; A ták łmyłly náłze iełli nie będą rozumem pohámowány/ tedybychmy pewnie byli niewolniki v nich. *RejZwierc* 80v, 113v; *GórnRozm* B3; v Pánow łwoich przyrodzonych/ y v praw łpráwiedliwych y vrzędow niewolnicy bądźmy. *SkarKazSej* 693a; Tákie práwá ludzkie nie łą przeciwno wolnołci Chrzełcijáńłkiey: ktora ná tym iełt/ ábyłmy v nieprzyiaćioł náłzych v grzechu y czártá niewolnikámi nie byli/ á im nie łłuzyli *SkarKazSej* 698a, 692b.

»[komu] być niewolnikiem« (1): Lepłzac iełt zgodá z łáłiádem/ Nižli zwycięłtwo z nakłádem: Będzielić kto pomocnikiem/ Mułiłz mu być niewolnikiem. *BierEz* Ov.

Wyrażenia: »niewolnik diabelski, szatański, czartowski« [szyk 3:2] (2:2:1): Ktori niedupha panu bogu nie pokładaiąc w nym łupełney wiari łwoiey/ nie wierząc iego dołłić vczynięniu za grzechi náłłe/ ten zle czini á łtawa fię niewolnikiem łzatańłkym á on iełt bogiem iego *SeklKat* D4v; *KromRozm III* B; Abowiem s przyrodzenia náłzego iełtełmy vwikłáni rozlicznie grzechem á niepráwołciá/ dla czego słtálifmy łie winni łmierći/ łzátáńłkiami niewolniki/ y godnemi potępienia wieěžnego. *RejPosWstaw* [21³]v; y iełzczem tę złołć moię łwá ręká nápiłáł/ łtáiąc fię Dyabelłkim niewolnikiem. *SkarŻyw* 172; O niewolniku dyabelłki/ czuy o niewoley łwoiey/ á wychodź z mocy łzátáńłkiey/ w ktorey łzláchecka wolnołć pomocyc żadney nie da. *SkarKazSej* 692b.

»niewolnik grzechu, grzeszny, u grzechu« = *servus peccati Vulg* [szyk 7:2] (6:2:1): *BiałKat* 243v; Kto czyni grzech/ niewolnik iest grzechu [*qui facit peccatum servus est peccati Vulg Ioann* 8/34]. *BiałKaz* A4v. [przekład tego samego tekstu *WujNT*, *SkarKazSej*]; gdy ono [*Chrystus*] iako ieden grzeszny niewolnik/ grzechu nie wczyniwszy/ ani będąc grzesznym/ iakoby grzesznym niewolnikiem miał być/ noził przedsię na łobie grzechy wżytkiego światá *CzechEp* 317; iż y Zydowie y Graekowie/ wżycy są pod grzechem (*marg*) grzesznymi, niewolnikami grzechu. *Hebr.* (-) *WujNT Rom* 3/9, *Ioann* 8/34, *Rom* 6/17, 20; *SkarKazSej* 692b.

»niewolnik praw« (3): iako on/ ktory aby dłu^{go} mógł być wolnym/ pragnął tego aby był niewolnikiem praw [*legum servum se esse optabat*]. *ModrzBaz* 72v; my wżycy bądźmy niewolnicy praw náleznych/ abyśmy wolni być mogli. *SkarKazSej* 693a, 693b.

»niewolnik (wszelkiej) skazy, zakażenia albo pokalenia« (2:1): ácz łami są nyewolnicy zákázenia albo pokalenia. *KromRozm* ID3; Abowiem hárdości prozne mowiac/ przyłudzaią przez požádliwosci ciála przez niepowściągliwosci/ tych co trochę odbiegli byli w błędzie obcuiających: wolność im obiecuiąc/ gdyż łami są niewolnicy łkazy [*cum ipsi servi sint corruptionis*]. *WujNT 2.Petr* 2/19 [przekład tego samego tekstu *KromRozm* I]; *PowodPr* 61.

Szereg: »sługa i niewolnik« (1): oddał y od łługi twego N. [...] wżelkie zdrády y nágrawania dużnego nieprzyaciála (ábo czáry iakiekolwiek łług y niewolników iego) á rácz go (ábo iá) y grzebu vchowác ná duży *LatHar* 624.

4. *Człowiek słuźalczy, podły* (4) : *Servum te esse oportet, et nequam, et malum hominem peregrinum et advenam, qui irrideas, Muśiśz być niewolnik/ zły człowiek/ y wirudny łotr gdy łie náśmiewałz. Mącz* 266a.

W połączeniu szeregowym (1): Nuż zásię owé mowy/ których wżędy pełno między Senatory/ iefliż ie Senatory názwác godzi: niewolnicy y cudowidzowie Aziátyczy: y ci połóm wáłzý K.M. zádawáli/ iakoby vłczypuiąc/ że wáłzá kró: M. Tátary/ obrzezańce w okowách zátrzymawác raczyłz *OrzJan* 88.

Szereg: »nědznik a (i) niewolnik« (2): Coż tedy wy nědznicy á niewolnicy Luterłcy tego przyćie/ co Kościół Chrześciáńłki Powżeczny záwłze wyznawał? *WujJud* 244v; *OrzJan* 47.

Synonimy: 1. *braniec, jęciec poddany, poimaniec, sługa, więzien*; 2. *poddany, sługa*; 4. *nědznik*.

Cf **NIEWOLNY**